

Vračanje v medijsko enoumje

Brez politične pluralnosti medijev ni svobode tiska

Igor Kršinar

Medtem ko je svet obšla razvpita novinarska peticija proti domnevnim političnim pritiskom Janševe vlade, ostaja nerešeno ključno vprašanje svobode tiska v Sloveniji nasploh: politična pluralnost medijev. Dejstvo je, da vodilne slovenske časopise preko povezanih lastnikov obvladuje zgolj politična opcija, ki izhaja iz nekdanjih strank naslednic komunističnega režima. Tako imenovanih desnosredinskih dnevnikov v Sloveniji ni, tisti, ki so bili ustanovljeni, pa niso mogli preživeti na razmeroma majhnem slovenskem časopisnem trgu, ki ga obvladujejo tri največje časopisne hiše – *Delo*, *Dnevnik* in *Večer*. Tako je na področju politične usmerjenosti slovenskega tiska položaj slabši kot v času predvojne Jugoslavije, ko so v številčno precej manjši Dravski banovini vendarle izhajali nazorsko različni dnevniki: konservativci so izdajali *Slovenca*, liberalci pa *Slovenski narod*, *Jutro* in *Večernik*, poleg njih je izhajala cela paleta politično raznovrstnih tednikov. Da imamo v tem pogledu zdaj v Sloveniji manj svobode tiska, priča primer političnega prevzema tednika *Mag*, ki ga po novem urejajo novinarji iz nazorsko nasprotnega kroga. Novinarji, ki so padli pod novi, nazorsko drugačni uredniški režim, pa praktično nimajo možnosti, da bi odšli k drugemu časopisu s sorodnimi pogledi, ker takega pač ni. To je podobno, kot če bi v sosednji Italiji bivši premier Silvio Berlusconi pokupil vse medije nasprotne, levosredinske opcije in jim nato vsilil novo uredniško politiko, pri čemer bi se vehementno skliceval na logiko kapitala.

Največje tri časopisne hiše, ki so obstajale že ob prehodu iz komunističnega režima v demokratični sistem, so skozi proces lastninjenja ostale povezane s tako imenovano levo politično opcijo. Podatki o lastništvu medijev oziroma njihovem lastninjenju, ki jih navajam, so bili javno že objavljeni; pred kratkim pa sta jih povzeli tudi strokovnjakinji za medije Sandra B. Hrvatinić in Brankica Petković v knjigi *In temu pra-*

*vite medijski trg?*¹ *Delo* in *Večer* lastniško obvladuje naveza Pivovarna Laško-Infond Holding, ki je od maja lani v sporu z vlado Janeza Janše, pred tem je poldrugo leto z njo sodelovala, toda znano je, da je bil predsednik uprave Pivovarne Laško Boško Šrot donedavna član SD, njegov predhodnik Tone Turnšek pa član LDS in eden od ustanovnih članov Kučanovega Foruma 21. *Delo* je bilo pred letom 2005 v tesni navezi z vladami, ki jih je vodila LDS. Ko je času Bajukove vlade grozilo, da bi lahko ta dobila vpliv na časopisno hišo, je takratni direktor kapitalске družbe Jože Lenič, ki ga je na ta položaj postavila LDS, prodal 5,5 odstotni delež tega paradržavnega sklada v *Delu* politično prijateljskim podjetjem Gorenju, borzni hiši Cobito in Emoni Maximarket. Gorenje je takrat vodil Jože Stanič, ki je bil štiri leta pozneje med ustanovnimi člani Kučanovega foruma. LDS je tudi vseskozi pazila, da *Delo* ne bi padlo v roke kateri od družb, ki naj bi bile bližje desnosredinski politični opciji, denimo Krekovi družbi, ki je imela v lasti 25 odstotkov delnic *Dela*. Ta je leta 2003 svoj delež prodala Pivovarni Laško, ki je po ocenah finančnih strokovnjakov delnice preplačala, delež je postopoma povečevala, dokler ni lani *Dela* popolnoma prevzela. Kako je Pivovarna na račun uredniške politike *Dela* sklepala politične kupčije, smo lahko videli v nadaljevanju. Po isti analogiji, kot naj bi leta 2005 prepustila vpliv na uredniško politiko SDS, bi zdaj lahko sklepali, da ima to koncesijo stranka Zares Gregorja Golobiča, nekdanjega funkcionarja LDS. Uredniška politika *Dela* je videti precej bolj naklonjena stranki Zares kot drugim strankam, v ugodnejšem položaju pa je tudi predsednik stranke SLS Bojan Šrot, čigar brat vodi pivovarno, ki je lastnica *Dela*.

Podobno se je dogajalo s časopisno hišo *Večer*, ki je prek večinskega lastnika Infond Holdinga lastniško povezana s Pivovarno Laško. Tudi na tem pretežno štajerskem dnevniku je LDS skrbno pazila, komu bodo mali, notranji delničarji prodali svoje delnice. Ker se je leta 2000 kot možni kupec pojavila avstrijska tiskarna Leykam, ki je lastniško povezana z družbo Styria, se je vladajoča politika oziroma LDS ustrašila, da bo časopis prešel v last tujemu založniku. Tako je prek banke v državni lasti NKBM ponudila skoraj desetkrat višjo ceno za odkup delnic. Mali delničarji so seveda delnice prodali in *Večer* je prešel v večinsko last banke v državni lasti. Da je *Večer* obvladovala leva politika, nam priča tudi dogodek, kako je takratni predsednik države Milan Kučan tik pred nastopom Bajukove vlade povabil na kosilo odgovornega urednika Milana Predana, ki je to vabilo odklonil in pozneje ni bil več imenovan na to

¹ Sandra B. Hrvatin, Brankica Petković, *In temu pravite medijski trg?*, Mirovni inštitut, Ljubljana 2007.

mesto. Na poznejšem srečanju z uredništvom *Večera* je Kučan po besedah ene od navzočih urednic svaril pred tujim kapitalom, za nakup tega časnika pa se je zanimala naveza Leykam-Styria. NKBM je leta 2005 prodala svoj delež v Infond Holdingu, ki je ostal večinski lastnik *Večera*, družbi Center Naložbe, katere največji lastnik je podjetje Kolonel, za katero naj bi se, po poročanju medijev, skrivalo vodstvo Pivovarne Laško, preostali največji lastniki pa so AC Kapital, Perutnina Ptuj in Probanka, ki so politično povezane s tako imenovano levo politiko. Ko se je zgodila omenjena prodaja Infond Holdinga, je bil predsednik nadzornega sveta *Večera* in predsednik uprave NKBM Črtomir Mesarič, ki je bil ustanovni član Kučanovega foruma.

Časopisna hiša *Dnevnik* je v večinski lasti družbe DZS, ki jo vodi Bojan Petan, ta pa je po podatkih LDS še vedno član njihove stranke (razen če je vmes prestopil k Zares). V času, ko je bil v Drnovškovi vladi finančni minister Tone Rop, je DZS ugodno prodala delež Slovenske odškodninske družbe v *Dnevniku*, da je lahko preko povezanih podjetij prišla do večinskega deleža. Vse tri največje časopisne hiše so se torej polastile družbe, ki jih vodijo ljudje, ki so politično povezani s tako imenovano levo politično opcijo, zato ni pričakovati, da bi bila uredniška politika njihovih edicij provladna, ampak kvečjemu naklonjena levosredinskim strankam, ki so trenutno v opoziciji. Ko pa bo ta prišla znova na oblast, bo seveda nastal problem, kako bodo mediji, ki so z njo lastniško povezani, neodvisno in nepristransko poročali o političnih odločitvah (svoje) vlade. *Primorske novice*, ki so od leta 2004 dnevnik, še vedno niso dobile večinskega lastnika, delno so še vedno v lasti paradržavnih skladov ali družb v državni lasti, vendar pa iz uredniške politike ni razvidno, da bi bila naklonjena vladi; precej pa ima nanjo vpliv lokalna politika. Časopis izhaja na Primorskem, zato ima precej manjši vpliv na javnost kot tri največje časopisne hiše. Podobno primerljivo nižjo naklado imajo tudi *Finance*, ki so videti neodvisne tako od leve kot desne politike, njihov lastnik pa je švedska korporacija Bonnier.

Styria je začela izdajati brezplačni dnevnik *Žurnal 24*, ki pa deluje precej politično nerazpoznavno, na uredniško politiko *Dnevnika*, v katerem ima 25-odstotni delež, pa tudi nima opaznega vpliva. Zanimivo je, da se avstrijska časopisna hiša, ki velja za desnosredinsko oziroma za povezano s cerkvijo, ni odločila, da bi naredila desnosredinski dnevnik, ki ga Slovenija nedvomno potrebuje in bi lahko predstavljal alternativo že obstoječim. Brezplačnik, ki ga ponuja, pa to nikakor ne more biti. Slovenci smo pričakovali, da se bomo lahko od Avstrijcev na medij-

skem področju naučili kaj novega, doživeli pa smo razočaranje. Velik del slovenske javnosti je prepričan, da bi desnosredinski dnevnik lahko uspešno izdajala le tuja medijska hiša, ki ima dovolj finančnega in strokovnega zaledja. Po drugi strani pa je Slovenija tudi za tuje časopisne hiše premajhen trg, da bi iz te dejavnosti lahko pričakovala dobiček, navsezadnje nas je samo dva milijona. Poleg tega se je zgodba o desnosredinskih dnevnikih v Sloveniji končala zelo klavrno. *Slovenec* je izhajal pet let (od leta 1991 do 1996), *Jutranjik* samo štiri tedne (leta 1998). Prvi je bil celo lastniško povezan s stranko SKD, ki je skušala z njim politično trgovati. Največji problemi obeh dnevnikov so bili premajhna zagonska sredstva, prenizka prodana naklada, premalo oglaševalcev, nad katerimi je bdela nasprotna vladajoča politika, težave z distribucijo, kjer je še vedno imela monopol časopisna hiša Delo, predvsem pa premajhna strokovnost zastavljenih projektov. Zato je po svoje logično, da so tuji založniki in domača desnosredinska politika želeli pluralnost medijev vzpostaviti prek obstoječih časopisnih hiš, kar se je za vse končalo neuspešno. Tuji založniki sicer še vedno računajo na to, da jim bo uspelo prodreti na slovenski časopisni trg tako, da jim bo eden od lastnikov vendarle prodal eno od vodilnih časopisnih družb, kar navsezadnje tudi ni izključeno.

Vladajoča desnosredinska politika pa je na medijskem področju doživela popoln polom. Potem ko je vlada že mislila, da bo lahko krojila usodo *Dela* in *Večera*, ju je čez noč izgubila, njun lastnik pa se je obrnil proti njej. Določen vpliv na oba časopisa je imela prek deležev obeh paradržavnih skladov v časopisnih hišah, ko jih je prodala, je ostala brez vsega. Seveda pa je težko soglašati s tezo, da ju je leta 2005 prevzela. Pivovarna Laško oziroma Infond Holding naj bi dala vladajoči politiki koncesije s tem, da naj bi na čelo časopisnih hiš nastavila njej bolj naklonjene ljudi, v vsakem primeru pa je šlo za profesionalne in ugledne osebnosti. Predsednik uprave *Dela* je postal Danilo Slivnik, ki je bil do leta 1995 namestnik direktorja in odgovornega urednika tega časopisa, nato pa je ustanovil in vodil tednik *Mag*. Vodstvo *Večera* pa je prevzel nekdanji odgovorni urednik Milan Predan, ki je bil leta 2000 žrtev politične čistke v »časniku s težo«. Podobno velja za odgovorna urednika *Dela* in *Večera*. V prvem primeru je to postal Peter Jančič, večkrat nagrajeni novinar, ki je zasedal pomembne položaje tudi v Društvu novinarjev Slovenije, sicer pa je prišel s časnika *Večer*, v drugem primeru pa Tomaž Ranc, ki je bil na nacionalni televiziji zelo uspešen novinar, zaradi česar je kriminalistična policija iz političnih razlogov (konkretno je to počel namestnik direktorja Drago Kos) nadzorovala klice na njegovem

mobilnem telefonu in s tem grobo posegla v njegove osebne človekove pravice. Slivnik in Jančič sta sicer *Delo* prevzela mimo soglasja novinarjev in kljub njihovim protestom, toda uredništvo notranje politike ni doživelo bistvenih sprememb in velika večina novinarjev je še naprej opravljala svoje delo. Po drugi strani pa so na straneh časnika dobili priložnost za objavljane nekateri drugi zunanji avtorji, ki te možnosti prej niso imeli, kar je za sam časopis pomenilo več notranje pluralnosti in njegovo odpiranje za bralce drugačnega vrednotnega kroga, čeprav so nekateri spremembe razumeli povsem drugače. Na *Dnevniku* ni prišlo do sprememb in je še vedno zagovarjal prejšnjo oblastno politiko, ki je po volitvah pristala v opoziciji. Taki ideološki usmeritvi ostajajo zvesti še naprej.

Že dobro leto pozneje so se zadeve obrnile in tudi lastniki *Dela* in *Večera* so sklenili, da bodo njihovi časopisi ostreje nastopili proti vladi. Zanimivo je, da je do sprememb v časopisih prišlo sočasno s pre-razporejanjem moči na levem političnem polu ter nastankom stranke Zares pod vodstvom Gregorja Golobiča, ki je kot dolgoletni funkcionar nekdanj vladajoče LDS veljal za glavnega kadrovika tudi na medijskem področju. Na *Večeru* se je to zgodilo dokaj mirno, saj se je moral posloviti Predan, medtem ko je Ranc našel skupen jezik tako z lastniki kot z novinarji. *Delo* se je prav tako mirno vrnilo v stare tirnice, Slivnik in Jančič sta morala odstopiti, položaj odgovornega urednika pa je prevzel dotedanji odgovorni urednik *Maga* Janez Markeš, ki se očitno z novinarji *Dela* razume veliko bolje kot njegov predhodnik. Paradoksalno je, da ga je na to mesto predlagal in imenoval Slivnik, s katerim sta se pozneje »ideološko« razšla. Toda samo uredništvo *Maga* je ostalo zavezano svoji dvanajstletni tradiciji in politični usmeritvi, zato smo novinarji doživeli zelo brutalen obračun, lastniki pa so proti naši volji nastavili odgovornega urednika iz popolnoma drugačnega vrednotnega kroga. *Delo* je tednik *Mag* od družbe Salomon 2000 kupilo konec leta 2005, takratni predsednik uprave *Dela* Tomaž Perovič je z njim želel zajemati tudi desnosredinsko politično prepričane bralce, ki jih *Delo* skozi svoj dnevnik ni moglo zajeti. Potem ko je upravljanje časopisne družbe prevzel kar nadzorni svet pod vodstvom nekdanje državne sekretarke Andrijane Starina Kosem, pa so se začeli vršiti pritiski na uredništvo *Maga* in poskusi vplivanja na politično vsebino samega tednika. Ker jih vršilec dolžnosti Silvester Šurla ni dopuščal, so imenovali novega odgovornega urednika Vesa Stojanova, ki prihaja kar iz nadzornega sveta, v katerem naj bi predstavljal novinarje. Zanimivo je, da je Stojanov sedmi v vrsti podpisanih pod znano peticijo zoper politične pritiske in cenzuro, kar

veliko pove o njem, najbrž pa tudi o sami peticiji. Ta je s seboj v uredništvo pripeljal svojo četo novinarjev, ki naj bi pisali skladneje z novo lastniško politiko. Razmerje med novimi in starimi novinarji je približno izenačeno, z novim urednikom *Maga* pa lažje sodelujejo tudi drugi novinarji *Dela*, ki so to pred tem zavračali zaradi ideoloških razlogov. Čeprav se *Delo* zdaj oglašuje z geslom »Misli širše«, pa ravno dogodki na *Magu* kažejo na ozkost njegove nove lastniške politike.

Seveda politični prevzem *Maga* ni primerljiv s položajem na *Delu* pred dvema letoma. Če bi hoteli govoriti o političnem prevzemu *Dela*, bi morala večino protivladnih novinarjev zamenjati s provladnimi, kar se ni zgodilo. En sam novinar, ki je takrat na *Delo* prišel z *Maga*, seveda ni primerljiv z »vojsko«, ki je zdaj okupirala *Mag*. Nekdanji novinar *Maga* Ivan Puc, ki je bil imenovan za urednika notranje politike, je za svojo namestnico predlagal Matejo Babič, ki je bila novinarka v tej redakciji že prej. Stojanov pa na mesto svojega pomočnika ni imenoval nikogar od starih novinarjev *Maga*, ampak, kako ironično, Babičevo, ki je tudi podpisnica razvpite peticije zoper politične pritiske in cenzuro. Novinarji *Dela*, ki niso mogli najti skupnega jezika z odgovornim urednikom Petrom Jančičem, so se lahko zatekli pod okrilje časopisov, ki so ostali zvesti prejšnji politiki, denimo na *Dnevnik* in *Mladino*. V primeru *Maga* pa novinarji, ki so nam vsilili novo uredniško politiko, ne moremo na podoben dnevnik in tednik, ker ga ni. Ustanoviti bi morali novega in z njim preživeti na krutem časopisnem trgu, kar novinarjem *Dela* ni bilo treba storiti. Neposlušnim novinarjem je novi urednik *Maga* celo zagrozil s premestitvijo po Delovi hiši, kjer bi opravljali popolnoma drugačne zadolžitve. Tako okrutnega sovražnega političnega prevzema, kot se je zdaj zgodil na *Magu*, pravzaprav nismo videli, odkar je Slovenija demokratična država, zato ni čudno, da se ob tem zgražajo celo nekateri politiki leve politične opcije in njeni vodilni komentatorji.

Prav primer *Maga* nam dovolj nazorno kaže, kako si predstavljajo notranji pluralizem v mediju lastniki časopisov, povezani z levo politično opcijo. Dovolj so jim občasni zunanji komentatorji iz nasprotnega političnega pola, novinarje pa želijo držati pod svojim nadzorom. Zato niti slučajno ne more zasesti mesto odgovornega urednika novinar, ki bi bil nazorsko denimo bližje Janševi SDS kot Golobičevemu Zares oziroma prej LDS. Časopisna hiša *Delo* ni zmogla »misliti širše«, da bi tedniku *Mag* dovolila, da vodi drugačno uredniško politiko in predstavlja drugačna stališča kot njen osrednji dnevnik. V normalnem poslovnem svetu bi pričakovali, da bi ob brutalnem političnem prevzemu revije *Mag* pobudo za njen odkup oziroma za ustanovitev podobne revije, ki

bi jo urejali novinarji *Maga*, dala kakšna konkurenčna časopisna hiša, denimo *Dnevnik*, vendar se to ni zgodilo. Verjetno bi za kaj takega potrebovala dovoljenje politike, ki je z njo lastniško povezana. Zato je teza o tako imenovani notranji pluralnosti slovenskih časopisov zavajajoča. Vprašanje je tudi, ali je v okviru časopisa sploh mogoče zagotoviti notranjo pluralnost, saj uredniško politiko določa odgovorni urednik, ki ga imenuje predstavnik lastnika, dveh ali več uredniških politik pa v časopisu ne more biti.

Drugače je z nacionalno radiotelevizijo, ki mora biti že sama po sebi notranje pluralna, to pa naj bi zagotavljala tudi pluralna sestava programskega sveta, ki jo upravlja. Na nek način je to uspevalo v prvem obdobju po uveljavitvi večstrankarske demokracije, ko sta radio in televizijo vodili osebi iz nasprotnih političnih opcij. Po sprejetju zakona o RTVS leta 1994 pa je vajeti v roke prevzela tako imenovana civilna družba, v ozadju katere so se skrivali politični botri. V obdobju od 1998 do 2006 je svet RTVS vodil nekdanji predsednik Združene liste Janez Kocijančič, ki je v njem uradno predstavljal krovno športno organizacijo, hkrati pa je bil dejavni član stranke, ki je bila v mandatu 2000–2004 del vladne koalicije. Poleg tega velja za osebo blizu Milana Kučana, ki je bil predsednik države do leta 2002, pred letom 1990 pa je vodil edino dovoljeno partijo. Kako je »civilna družba« vplivala na delo novinarjev nacionalne televizije, smo se lahko prepričali v primeru novinarjev Jožeta Možine in Rajka Geriča. Prvi je imel težave z objavo prispevka o žrtvah medvojnih komunističnih likvidacij, ko je posredoval Kocijančič pri takratni direktorici televizije Mojci Menart. Drugi pa s prispevkom o nakupu vladnega letala, ki si ga je omislil takratni premier Janez Drnovšek; toda po protestih novinarjev je nato vendarle moral odstopiti takratni odgovorni urednik Uroš Lipušček, ki ga je na to funkcijo nastavil svet RTVS po vodstvu Janeza Kocijančiča. Novinarji so večkrat izjavili, da sta se v času vlad pod vodstvom LDS v uredniško politiko televizije vtikala funkcionar LDS Gregor Golobič in predsednik države Milan Kučan, čeprav je svet RTVS uradno upravljala tako imenovana civilna družba.

Nekdanja vladajoča politika pa je nadzor nad »nacionalko« izgubila z novelo zakona o RTVS, po katerem ima odločilen vpliv na sestavo programskega sveta znova Državni zbor. Po novem zakonu je torej »vpliv politike« veliko bolj pregleden, težko pa je govoriti, da bi radio in televizija postali provladni, saj novinarji še vedno svobodno ustvarjajo, tudi kritično do vlade, o čemer se lahko vsak dan prepričamo ob poslušanju radijskega in gledanju televizijskega programa. Vodstvo radia

je prevzel Vinko Vasle, novinar oziroma urednik z dolgoletnimi izkušnjami, nazadnje je bil namestnik odgovorne urednice *Jane*, za odgovornega urednika radia je bil imenovan novinar oziroma urednik Matjaž Erznožnik, ki je prišel s POP TV. Na nacionalni televiziji sta krmilo prevzela njena dolgoletna novinarja, ki sta pod prejšnjo vlado doživljala poskuse političnega vplivanja in cenzure. Direktor televizije je postal Jože Možina, odgovorni urednik informativnega programa pa Rajko Gerič. Največja komercialna televizija POP TV je v lasti ameriške multinacionalke CME, njena uredniška politika, če gledamo informativne oddaje *24 ur* in *Svet*, Janševi vladi ni naklonjena oziroma je do nje precej bolj kritična kot do prejšnjih vlad, ki jih je vodila LDS.

Pluralnost slovenskih revij je težko presojati, saj večinoma niso opredeljene kot politično-informativne oziroma bralce nagovarjajo pretežno z nepolitičnimi vsebinami, čeprav tudi v njih ne manjka politike, kot denimo v »družinski« reviji *Jana*. Največji založnik Delo Revije je lastniško povezan z DZS, ta pa politično z nekdanjo LDS. Poleg strankarskih glasil oziroma časnikov, ki jih izdajajo politične organizacije, se za politično-informativne štejejo *Mladina*, *Mag* in *Demokracija*. Prva nazorsko sodi v levi politični pol, drugi je bil njen nazorski antipod, »pogled z druge strani«, po novem pa v »desni rog« nalivajo »levo vino«, kar seveda prestavlja za izdajatelja precejšnje poslovno tveganje. *Demokracija* je nazorsko in lastniško povezana s SDS, zato je njena uredniška politika bližje tej stranki, kot je bila v *Magu*, ki je bil zasnovan kot neodvisna »desnosredinska« revija. Prav v tem je bil njegov čar in večji uspeh. Novi desnosredinski časopis bi imel prihodnost, če bo lastniško neodvisen od politike. Slovenija potrebuje oboje, tako dnevnik kot teden, saj bodo bralci le tako imeli možnost do korektnega in večstranskega seznanjanja s političnim dogajanjem v državi. Bralci v časopisih potrebujejo izbiro med različnimi političnimi stališči. Brez medijskega pluralizma ni svobode tiska, brez svobode tiska pa ne moremo govoriti o večstrankarski demokraciji in libertarni družbi.